

KNIHA ROZHOVOROV DCÉRY S OTCOM (recenzia)

TIBOR ŽILKA

FULMEKOVÁ, Denisa: *Pohyb v uzavretom kruhu. Rozhovory s Jozefom Kotom*. Bratislava: Slovenské literárne centrum, 2023. 199 s.

Pomaly odchádzajúca generácia necháva po sebe stopy.¹ Po stáročiach sa náboženstvo najviac podieľalo na spoločenských premenách, v 20. storočí však túto úlohu prevzala kultúra. Ako vieme, po roku 1948 Československo prežíva najhoršie obdobie stalinizmu, ale 5. marca 1953 zomiera J. V. Stalin a o pár dní za neujasnených okolností aj K. Gottwald, prezident republiky. Zhruba o 6 mesiacov Jozef Kot nastupuje do 1. ročníka Filozofickej fakulty UK v Bratislave, hlási sa pôvodne na odbor literárna veda, ale prijímajú ho na aprobáciu angličtina – slovenčina. Ide o mestský typ študenta, ktorý má za sebou pomerne turbulentné detstvo, ale keďže rodičia boli rozhladení, už v mladom veku získava isté základy angličtiny, ba absolvuje aj nejaké hodiny na klavíri. Akoby predurčený pre kultúru, veď jeho otec bol za slovenského štátu filmovým distribútorom, zabezpečoval filmy do kín po celom Slovensku. Matka vraj bola veľmi sčítaná osoba. Dobré predpoklady pre študenta, keď po rokoch temna pomaly začína svitať. Prichádza rok 1956 a slávny prejav N. S. Chruščova na 20. zjazde sovietskych komunistov, v ktorom odhaľuje kult osobnosti, pod čím treba chápať všetky zverstvá napáchané J. V. Stalinom a jeho blízkymi spolupracovníkmi. Tým sa vytvoria aj v Československu lepšie podmienky pre rozvoj kultúry. Postupne sa pokúšame skoncovať s výlučnou orientáciou na východ a čoraz viac vstrebávať západné trendy. V preklade sa začínajú vydávať knihy západných autorov, ale je veľký nedostatok ľudí, ovládajúcich angličtinu, nemčinu či francúzštinu. Z knihy rozhovorov sa dozvedáme, že znalosť angličtiny poskytuje nevídané možnosti aj J. Kotovi: môže prekladať, písať recenzie a kritiky, realizovať sa ako redaktor časopisov. Ako to všetko prebiehalo, sa dozvedáme z knihy rozhovorov, pričom otázky kladie Denisa Fulmeková, na ktoré odpovedá J. Kot, jej otec.

Trošku je raritou takýto rodinný produkt, ktorý je predsa len zriedkavosťou aj v slovenských pomeroch. I keď nie ojedinelý, veď možno evidovať niečo podobné aj v minulosti, keď napr. Hana Lasicová vydala pred rokmi knihu rozhovorov so svojim otcom pod názvom *Všetko o mojom otcovi* (2014). Má to svoje výhody i nevýhody. Nevýhodou je, že úzka rodinná väzba môže viesť k neobjektívnosti v niektorých pasážach textu, na druhej strane osobný vzťah dcéry k otcovi je zárukou väčšej zasvätenosti do životných osudov svojho rodinného príslušníka. Ani D. Fulmeková sa nemusela osobitne venovať štúdiu životopisných peripetií svojho otca. Ako novinárka a skúsená spisovateľka svoju úlohu zvládla vcelku dobre, aj keď v detailoch sem-tam jej možno niektoré menšie nedôslednosti vyčítať. Obsahom rozhovorov sú témy názorového, úvahového charakteru predovšetkým s ťažiskom na pracovné výsledky príslušníka Generácie 56, ku ktorej sa radí J. Kot (Mistriek, 1975, 130 – 131).

Popri tejto náplni však D. Fulmeková venuje pozornosť aj súkromiu svojho otca. Vďaka dobre sformulovaným otázkam sa čitateľ dozvie, ako sa J. Kot zoznámil so svojou budúcou manželkou. Ide vcelku o milú pasáž, lebo po prvých kontaktoch sa postupne ich vzťah prehĺbuje a pri istej príležitosti sa priateľka priznáva, že jej biologickým otcom je celkom iná osoba, než akej bol predstavený. Nasleduje fotografia, na ktorej J. Kot síce nespoznáva, kto je na nej, ale po vyslovení mena Rudolf Dilong už spozornie. Na veľké prekvapenie budúcej manželky ho vie dokonca zaradiť

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0179.

k básnikom katolíckej moderny, ale ako vyzerá, doteraz nevedel. Vďaka svojim literárnym poznatkom a rozhladenosti je k svojmu budúceму svokrovi od tejto chvíle vždy úctivý. Napriek tomu, že sa s ním stretol iba raz. Bolo to vo Viedni, kam rodina mohla v roku 1969 vycestovať iba na pár dní. Vtedy R. Dilong po svojej emigrácii prvýkrát a naposledy navštívil i Bratislavu, ale iba krátko tam zotrval, aj vtedy ho neustále otravovali eštébáci. Darmo, aj počas dubčekovského odmäku polícia nedala pokoj emigrantom, vracajúcim sa do svojej domoviny.

Osudným sa pre J. Kota stáva priateľstvo s Miroslavom Válkom. Časopis *Mladá tvorba* začína vychádzať v roku 1956 a práve odtiaľ sa začína odvíjať ich dlhoročná spolupráca. V odpovediach Kot vyzdvihuje význam pôsobenia Válka v tomto časopise, bol napr. podporovateľom „trnavskej skupiny“, s L. Feldekom často vysedávali v Štefánke a riešili koncepciu vtedajšej literatúry. To isté sa pokúšal presadzovať aj on sám ako prozaik, ale hlavne ako znalec západnej, po anglicky písanej literatúry. Toto obdobie v živote J. Kota vyznieva výsostne kladne, veď vtedy nielen propagoval západnú literatúru, ale už aj intenzívne prekladal. Navyše si vyskúšal redaktorskú prácu aj v *Slovenských pohľadoch*, mal teda prehľad o literárnom dianí takpovediac z prvej ruky a sám sa pričínal o jeho rozvoj i napredovanie. Tieto roky nie sú iba rokmi dozrievania J. Kota, ale sú obdobím nesmierne záslužnej práce pre slovenskú kultúru vcelku. Už ako študent pracuje ako redaktor v literárnych časopisoch, po *Mladej tvorbe* a *Slovenských pohľadoch* možno veľmi kladne hodnotiť jeho pôsobenie v *Revue svetovej literatúry*, v časopise, ktorý v šesťdesiatych rokoch zohral významnú úlohu, lebo sa v ňom uverejňovali literárne texty západných autorov. Spolu s Vincom Šabíkom vytvorili dvojicu, ktorá otvárala dvere dokorán pre poznanie po anglicky či nemecky písanej literatúry. Pokiaľ viem, už tu sa uverejňovali ukážky z diela H. Millera *Obratník raka*. Ide o román, ktorý bol neskoršie degradovaný ideológmi na pornografiu. Zo súčasného hľadiska je však prvou lastovičkou vo výskyte motívov so sexuálnymi prvkami, čo je už v súčasnosti v literárnych textoch samozrejmosťou.

Dá sa povedať, že toto obdobie vrcholí prechodom do vydavateľstva Tatran v rokoch, keď sa politické pomery značne uvoľnili, zanikla cenzúra a mohli sa vydávať aj knihy západných autorov, ktorí boli predtým zakázaní. Ale nielen západní autori, aj Pasternakov *Doktor Živago* vyšiel v Tatrane, už síce po invázii vojsk Varšavskej zmluvy, no tým väčšmi to možno pokladať za významnú kultúrnu udalosť. Treba to hodnotiť kladne, lebo práve u nás vyšiel prvýkrát tento román spomedzi všetkých krajín východného bloku. J. Kot za svoju iniciatívu vzbudil pozornosť hlavných ideológov, lebo pomerne v mladom veku bol šéfredaktorom vydavateľstva, čiže niesol zodpovednosť za všetko, čo sa dialo v dubčekovskej ére, dokonca aj na začiatku normalizácie. Vieme, že ideologické centrum pod vedením L. Pezlára sa s veľkou vervou pustilo do obnovenia poriadku v samotnej kultúre podľa sovietskeho vzoru. Aj to je známe, že Pezlár s M. Válkom mali od samého začiatku vážne rozpory. Napriek tomu sa M. Válek pričínal o záchranu svojho priateľa a poskytol mu v úradníckej hierarchii dobré miesto na Ministerstve kultúry. A tu sa začína rozporuplná etapa J. Kota.

Na úvod treba povedať, že ministerstvo nebolo obsadené nekompetentnými pracovníkmi, ako sme často svedkami v novodobej histórii samostatného Slovenska. M. Válek, J. Kot alebo L. Ballek sú osobnosti, ktoré sa svojou prácou významne zapísali do dejín slovenskej literatúry či dokonca kultúry. Válek ako básnik, Kot ako prekladateľ a Ballek ako prozaik, ktorý prifarbil na mapu slovenskej literatúry južanské prostredie. U prvých dvoch je táto činnosť aj pestrejšia, širšia. Válek bol aj prekladateľom, Kot aj prozaikom, dokonca jeho román *Horúčka* bol i sfilmovaný. Napriek tomu možno mať výhrady k ich činnosti, lebo za takmer dve dekády boli nositeľmi normalizačných praktík, ktoré boli síce vynútené zvonku, ale do praxe ich prenášali vďaka privilegovanému postaveniu slovenskí politici a funkcionári. Do tejto funkcie sa zo začiatku ťažko vžíva každý, kto má za sebou isté úspechy a náležitý intelekt, ale rokmi sa s nadobudnutým postavením zžije, ba táto úradnícka práca a politická angažovanosť sa stáva akousi samozrejmosťou. Svedčí o tom aj básnická skladba M. Válka *Slovo* (1979), ktorá je síce dielom zručného básnika, ale je presýtená

marxistickými floskulami a dogmami. Treba k tomu dodať, že v rámci totality istá poslušnosť a poddajnosť sú podopreté i starostlivosťou o rodinu, je podmienená hlavne so zabezpečením budúcnosti svojich detí. A u J. Kota istým mementom mohol byť aj osud svojej svokry a manželky, ktoré sa v 50. rokoch 20. storočia ocitli medzi nespoľahlivými kádrami. Z toho mohlo vyplývať, že v prelomovom období si aj J. Kot zaumienil postrážiť správny smer, aby nebol ideologicky poznačený ako zlý káder. Škoda, že otázky D. Fulmekovej nesmerovali aj na odhalenie týchto príčin politickej angažovanosti svojho otca.

Skrátka, J. Kot takmer dve dekády vykonával prácu, ktorá mu – aspoň podľa jeho priznania – nerobila veľkú radosť. Na druhej strane je veľký počet ľudí, ktorí prišli o zamestnanie, spisovatelia, ktorí nemohli ani publikovať. Toto obdobie nazývame normalizáciou, voči samotnému názvu má J. Kot výhrady, ale je to odborný termín v historiografii, používa ho bežne aj Jan Rychlík vo svojej knihe *Dějiny Slovenska* (2024) a výstižne ho aj charakterizuje: „Nástupem Gustáva Husáka pokusy o reformu definitívne skončily. Husák chápal normalizaci jako návrat k sovětskému modelu socializmu, tedy i k neomezenému mocenskému monopolu strany“ (Rychlík 2024, 500). A tento monopol strany zabezpečovali na rozličných úrovniach práve dosadení funkcionári. Ťažko sa dá spochybniť, že práve minister a jeho spolupracovníci sa nachádzali na takmer najvyššom poschodí tejto hierarchie. Treba však povedať, že ako podporovatelia systému dokázali presadiť mnoho záslužných opatrení.

Každá totalita sa zakladá na vedení štátu autoritatívnym vodcom, ktorému sú všetci podriadení, v konečnom dôsledku v zásadných veciach on je strojcom definitívneho riešenia, jeho názor sa rovná rozkazu. Na vrchole tejto pyramídy stál od roku 1969 G. Husák, s ktorým mohol byť v priamom kontakte iba minister, a tým bol M. Válek. J. Kot po prechode z Tatranska sa čoskoro stáva riaditeľom odboru umenia, dá sa povedať, bol po ministrovi najvyššie postaveným úradníkom. Kapitola o tejto etape má názov *Pohyb v uzavretom kruhu*, čo je aj titulom celej publikácie. Už z toho vyplýva, že ide o kľúčovú kapitolu. Musíme pochváliť D. Fulmekovú, že v súvislosti s normalizáciou kládla otázky otcovi akoby na telo. J. Kot tu hovorí o svojej práci, že „bol to zväčša pohyb v uzavretom kruhu“ (Fulmeková 2023, 97). Popri úradníckej práci však aj neustále prekladal, najmä Shakespeara. Možno spomenúť, že v jeho preklade bola v Nitre inscenovaná dráma *Perikles, kráľ týrsky* s veľkým úspechom (Žilka 1986, 252 – 253). Pričinil sa o naturalizačný preklad, čiže o presun textu do prostredia preberajúcej kultúry výberom slov a slovných spojení, ale aj istých reálií. Podľa všetkého v kladnom i zápornom zmysle bol úradníkom na ministerstve, ale zároveň neprestal prekladať, lebo práve v tejto činnosti videl zmysel svojho života. Bol politikom, ktorý poctivo plnil príkazy svojho šéfa, ale na druhej strane skutočnou náplňou jeho ambícií bola prekladateľská práca.

Ani jeho politický profil však nebol bez škvrny, lebo nemal robotnícky pôvod, ani zväzku minulosť za sebou, ba mal za ženu dcéru R. Dilonga, navyše v roku 1981 mu emigroval brat Ivan do Nemeckej spolkovej republiky, čo v tých časoch bol hriech prvého stupňa, no aj v tejto situácii ho priateľ Válek podržal. Stačil telefonát G. Husákovi a získal jeho súhlas: J. Kot mohol vo svojej funkcii pokračovať. Aj z toho vidno, že priamy kontakt na generálneho tajomníka strany mohol všetko vyriešiť, aj vyriešil.

Prichádza však rok 1989, konečne je ohrozená vedúca úloha komunistickej strany. Všetko sa otriasa v základoch. U vedúcich činiteľov sa neprihliada na žiadne zásluhy, musia sa vzdať svojich funkcií a sú vystavení neustálej kritike. Týka sa to aj J. Kota. Pomôže mu jeho nevšedný intelekt, prozápadná orientácia. Po Nežnej revolúcii bolo na Slovensku málo odborníkov na západné jazyky. Čoraz väčší záujem je o angličtinu, ale niet dostatok učiteľov. Dá sa povedať, že J. Kot brilantne vyriešil svoju poškvnenú povesť komunistického funkcionára. S veľkou vervou sa pustil do prekladateľskej práce, obsadil miesto pedagóga na jazykovej škole, lebo skutočných znalcov angličtiny bolo málo ako šafranu. Uplatnil sa teda ako pedagóg a vydržal tam až do odchodu do dôchodku.

Totálne sa odvrátil od politiky, hoci mnohí jeho rovesníci čoskoro presedlali na stranícku prácu. Niektorí sa stali horlivými nacionalistami, iní sa zase usilovali nadviazať na socialistickú minulosť s modernejšou koncepciou či orientáciou (myslíme tu na Stranu demokratickej ľavice). J. Kot zanevrel na politiku, zostal bokom. Iba prekladal a intenzívne učil angličtinu na jazykovej škole. Ako sám hovorí, aj keď mu ponúkli lepšie platenú prácu, zostal verný svojmu zamestnávateľovi až do ukončenia pracovného pomeru.

Jadro Kotovej práce je však v prekladateľstve. Za veľké množstvo jeho prekladov z angličtiny do slovenčiny si zaslúži nielen pochvalu, ale takpovediac aj veľký obdiv. Navyše na základe svojich skúseností sa neraz aj odborne vyslovil k niektorým zásadným otázkam prekladu, možno ho teda pokladať aj za teoretika. V knihe sa vyslovuje o odborných otázkach prekladu, vždy trefne, zasvätené. Samotná kniha prináša aj vzácne poznatky o tom, ako napr. prekladal román J. Joyca *Ulysses* do slovenčiny. Musel totiž zháňať a preštudovať veľa kníh o tomto románe, dodajme, že je ich neúrekom. Joycov román sa totiž kvôli samotnej štruktúre textu a intertextuálnym odkazom či súvislostiam veľmi ťažko prekladá. Okrem tejto mnohoročnej driny sústavne prekladal aj Shakespearove drámy. Disponoval aj mnohými poznatkami o autorovi a jeho textoch. Vďaka svojej rozhladenosti si včas uvedomil, že treba dobre poznať i dobový kontext, lebo Shakespeare vytvoril svoje drámy na konci 16. a na začiatku 17. storočia. Navyše aj prekladateľské normy prešli zložitým vývinom. Teória hovorí o medzičasovom faktore a rozlišuje dva typy prekladu: I. historizujúci preklad, v ktorom prevláda zacielenie na text samotného autora, v tomto prípade Shakespeara; II. modernizujúci preklad, v ktorom sa kladie väčší dôraz na prijímaciu kultúru (Popovič 1975, 176 – 184). Preklady J. Kota reprezentujú modernizujúci preklad, čo je značný posun od predchádzajúcich prekladateľov anglického dramatika. To zároveň znamená, že svojimi prekladmi kľesnil cestu novým trendom prekladateľskej praxi, presadzoval novú prekladateľskú poetiku.

Ak teda máme hodnotiť celoživotné dielo J. Kota, to primárne spočíva v jeho prekladoch. Sám nevedel odpovedať, koľko kníh preložil, ale podľa jeho odhadu asi okolo 120, čo je nesporne úctyhodný počet. Nehovoriac o tom, že jeho preklady majú skutočnú kvalitu a sú vzácnym prínosom pre slovenskú kultúru. V socialistických pomeroch bol priemerným politikom, nie príliš výrazným prozaikom, ale jeho preklady budú naďalej dobrou lektúrou. Kniha rozhovorov, ktorá vznikla zásluhou D. Fulmekovej, obsahuje mnoho poznatkov nielen o samotnom autorovi, ale aj o dobe, ktorá je zmapovaná od čias druhej svetovej vojny až podnes. Zároveň kniha rozhovorov môže byť vzácnym prameňom pre mnohé poznatky k dejinám povojnovej slovenskej literatúry a politicko-kultúrnemu kontextu doby.

LITERATÚRA

- Fulmeková, Denisa. 2023. *Pohyb v uzavretom kruhu. Rozhovory s Jozefom Kotom*. Bratislava: Slovenské literárne centrum.
- Mistrík, Jozef. 1975. *Žánre vecnej literatúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Popovič, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.
- Rychlík, Jan a kol. 2024. *Dějiny Slovenska*. Praha: Vyšehrad.
- Žilka, Tibor. 1986. Pragmatické aspekty prekladu. In: Vilikovský, Ján (ed.): *Preklad včera a dnes*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 249 – 254.

KONTAKT

prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.
tzilka@ukf.sk